

TIL O'RGANISHDA MATN VA MAQOLLARNING O'RNI

Jumanova Go'zal Alisherovna

University of Tashkent for Applied Sciences

“Department of Languages” English teacher

(90) 3303089

Annotatsiya: Ushbu maqolada til o'rgatish metodikasida matnlar va maqollarning o'rni haqida ma'lumotlar berilgan. Ushbu maqolada do'stlik konseptining ingliz va o'zbek maqollari ifodalanishining o'ziga xos jihatalri tavsif qilinadi.

Kalit so'zlar: Xalq og'zaki ijodi, maqol, konsept, obraz, analitik til, sinonimik qator, aglutinativ til, allegorik vosita.

Insonlar o'zlarining hayotida bo'lgan voqealarni o'z avlodlariga turli yo'llar bilan yetkazib berishga harakat qilishgan. Shunday narsalarni yerkazib berishda xalq og'zaki ijodi, maqollar, matallar, hikmatli so'zlar va shu kabilar ning roli beqiyos sanaladi. Mana shu manbalardan biri bo'lgan maqollar ham biz uchun to'g'ri qaror qabul qilishda, har xil vaziyatlardan chiqishda yordamchi vazifasini o'taydi.

Xalq ijodiyotining ko'pchilik janrlaridan, jumladan, maqollarda xalq jamiyatidagi munosabatlar, hodisa va holatlarni soddaroq, oydinroq ifodalamoq maqsadida tabiatdagi o'z xususiyati bilan shunga mos keladigan turli narsalar (xayvonlar, o'simliklar, ularning mevalalari, jismlar, uy jihozlari kiyim-kechaklar, ish qurollari, mehnat mahsulotlari) obrazidan ustalik bilan foydalanadi. Ana shu narsalarning har

birini timsol qilib olib ular vositasida muayyan sifatlarga (xoh ijobiy, xoh salbiy) ega bo‘lgan kishilarni obrazini gavdalandiradi. Aslida maqol so‘zi arab tilidan olingan bolib hikmatli so‘z, otlar so‘zi kabi tarjima qilinib yuritiladi. Maqollarda barcha fikr bir umumiy ma’noga qaratiladi va har bir maqolda yashirin ma’no bo‘ladi. Ko‘pincha maqollar o‘z ma’nosida emas, balki ko‘chma ma’noda qo‘llaniladi. Chunki shu orqali insonlarni tanqid qilish, ularni hayvonlar qushlar, o‘simliklar orqali yaxshilikka da’vat etish yashiringan bo‘ladi. Bu esa fan tilida allegorik vositalar deb yuritiladi. Lekin allegoric vositalarning yana bir jihati shuki, ular qaysidir ma’noda insonlarni boshqa bir vositaalar orqali aks ettiradi.

Maqollar qisqa shaklda keng mazmuni ochib beradilar. Bunday qisqalikka gapning ayrim bo‘laklarini ishlatmaslik natijasida erishiladi.

Masalan:

“Oldin uyla - keyin suyla”. (First think - then speak)”.

“Hechdan ko‘ra- kech yaxshi”. “Better late than never”.

“He laughs best, who laughs last”.

“Birovning holiga kulmagin zinho, sening holingga ham kuluvchilar bor”.

“A great ship asks deep waters”.

“Katta karvonga- kattanyo‘l”.

Maqol va matallarning muhim tomoni ularni oddiy fikr - mulohazalardan ajrab turuvchi narsa, ularning semantikasidir, ya’ni bunda ikki ma’noning to‘qnashuvi, chatishuvini kuzatish mumkin, asl ma’no hamda ko‘chma ma’no.

Masalan:

“Puch yong‘oq bilan qo‘yningni to‘ldirma”,

“Ikki oyog‘ini bir etikka tiqmoq”.

Maqollarning tuzilishida alliteratsiyaning ahamiyati kattadir.

“Tomdan tarasha tushganday». Maqol va matallarda stilistik usullardan takror va parallelizmning ham ta’sir kuchi katta.

Masalan, o‘zbek tilida

“Yaxshi so‘z - jon ozig‘i, yomon so‘z - bosh qozig‘i”.

“Qor yog‘di - don yog‘di” kabi maqollar shular jumlasidandir.

Bu ingliz tilida shunday aks ettiriladi.

“A good beginning makes a good ending!”.

“Eat at pleasure, drink with measure”.

“No gains, no pains”

“Dunyoda tilsiz xalq bo‘lmaganidek, maqolsiz til ham yo‘q”, - deb ko‘rsatadi tatar yozuvchisi Noqiy Esanbat.

Xalq ijodiyotining o‘ziga xos janri og‘zaki nutqda ham, yozma adabiyotda ham turli atamalar bilan nomlanadi: maqol, matal, naql, masal, hikmatli so‘zlar, aforizmlar, ota-bobolar so‘zi, donolar so‘zi va hoqazo. Bular orasida maqol atamasi keng qo‘llaniladi. Maqol - xalq aql-idroking mahsuli, uning hukmi, ko‘p asrlik tajribalari majmui, turmushdagi turli voqea - hodisalarga munosabatining ifodasidir. Maqol - kundalik hayotda, kishilarning bir - birlari bilan muomalada bo‘lishi jarayonida tug‘iladi. Xalq maqoli - xalqning mulkidir.

Maqol qayg‘usi - xalq qayg‘usi, maqol g‘azabi - xalqning g‘azabi, maqol kulgusi- xalq kulgusi va maqol kinoyasi - xalq kinoyasi demakdir. Maqol ishlatmagan bironta xalq, maqol ijod kilmagan bironta til yo‘q.

Maqollar borki, shirin pand - nasihat qiladi, aql o‘rgatadi, mard va botir bo‘lishga da’vat etadi; achchik, aybingizni dangal yuzingizga aytadi, poraxo‘r, muttaham, yolg‘onchi, o‘g‘ri, lo‘ttiboz, ikkiyuzlama, xushomadgo‘y, laganbardor,

qallob odamning jazosini beradi: achchiq alam qildiradigan soʻzlar bilan piching qiladi, araz va kinoya aralash boplab adabini beradi.

Maqollarga xos belgilar:

1. Maqollar tugal fikrni bevosita ifodalaydi.
2. Soʻzlar bir-biriga qofiyalanib keladi.
3. Qarama-qarshi maʼnoli soʻzlar ishlatiladi.
4. Maqollar majoziy maʼnoda ishlatiladi.
5. Maqollarning strukturasi koʻpincha qoʻshma gap strukturasi oʻxshaydi.
6. Maqollar kontekstda mustaqil gap yoki qoʻshma gapning bir qismi sifatida keladi.

Matallarning strukturasi bir tomondan sodda gap strukturasi teng boʻlsa, ikkinchidan ularning strukturasi soʻz birikmasi strukturasi oʻxshaydi, shuning uchun ham matallarni boshqa turdagi frazeologizmlardan ajratish qiyin.

Maqollar publitsistikada, ilmiy-ommabop matnlarda va ayniqsa, badiiy asarlarda keng qoʻllanadi. Ular personajlar nutqiy tavsifida, nutqning uslubiy taʼsirchanligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Maqol va matallarining “Uslubiy vazifalari xilma-xil va rang-barangdir, ularning ayrimlari “tabiiy”, maqollarning ichki tabiatidan kelib chiqadi. Qolganlari esa individual harakterga ega boʻlib, u yoki bu soʻz sanʼatkorining estetik maqsadi, hohish irodasi, til vositalaridan foydalanishdagi mahorati bilan aloqadordir. Shulardan birinchisini maqol va matallarning lisoniy (uzual) uslubiy vazifalari deb, ikkinchisini esa nutqiy (okkazional) uslubiy vazifalari deb nomlash mumkin”

Xalq maqollari shu xalqning butun tarixini, hayot yoʻlini aks ettiradi, shuning uchun ham yozuvchilar maqollarga tez-tez murojaat etadilar. Xalq maqollari badiiy asar tilining shirali va taʼsirchan boʻlishida muqobil uslubiy vositadir. Obrazli qilib

aytganda, uzukka ko‘zqanday bezak bo‘lsa, maqol ham notiqning nutqiga, yozuvchining tasviriga ana shunday kuch hayotiylik bag‘ishlaydi- ayrim asarlarda epirgraf qolib keltirilgan maqollar shu asar g‘oyasini, maqsadini yaqqol ifodalab turish uchun xizmat qiladi:

“To be or not to be”.

“Better ate than never”.

“All for one, one for all”.

“Otnin go‘limi- itning bayrami”.

“Osmon yiroq-er qattiq”

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ingliz va o‘zbek tillari ham juda maqollarga boy hisoblanadi. Har bir til alohida bo‘lgani bilan uning tarbiyaviy ahamiyati bir xil bo‘ladi. Qiyosiy tilshunoslik, tarix ba boshqa fanlarning tajribalarning ham ahamiyatli jihati shu kabi o‘xshashlik va farqli tomonlarni izlab topish hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar:

- 1 Bushuy T., Safarov Sh. Til qurilishi: tahlil metodlari va metodologiyasi. – Toshkent: Fan, 2007.– 274b.
- 2.Galsworthy, John. The White Monkey and A Silent Wooing. – New York: Charles Scibner’s sons, 1999. - 291p
3. Brontyo, Charlotte. Jane Eyre. – New York: Charles Scribner’s sons, 2004.-570p
4. Yuldoshev B.O‘zbek frazeologiyasi va frazeografiyasining shakllanishi hamda taraqqiyoti. -Samarqand: SamDU, 2007. -108b.